

μόνον som adversativ partikel

av Jerker Blomqvist

Γραμματικοί ...
συνδέσμων λυγρῶν θηρήτορες¹

Det danska ordet *men* motsvaras av två ord i svenskan, *men* och *utan*. En liknande skillnad föreligger mellan engelska och tyska; engelskan har bara ett motsvarande ord, *but*, medan tyskan har två, *aber* och *sondern*, och mellan *aber* och *sondern* finns ungefär samma skillnad i användningssätt som mellan *men* och *utan*. Enligt traditionell grammatisk terminologi är dessa ord adversativa samordnande konjunktioner. Termen beskriver två skilda funktioner hos orden, den semantiska, som innebär att de implikerar adversativitet, dvs. ett motsatsförhållande eller en kontrast, och den syntaktiska, som innebär att de utgör "sammanbindningar" (enligt den etymologiska betydelsen av *konjunktion*) och *samordnar* två satser eller satsled som befinner sig på *samma* nivå i den textsyntaktiska hierarkin (satser och satsled på *skilda* nivåer förenas av underordnande konjunktioner eller subjunktioner).

Grekiskans motsvarigheter till de samordnande konjunktionerna benämns ofta *konnektiva partiklar* med en terminologi införd av Denniston på 1930-talet;² i nutida lingvistisk terminologi kallas de gärna "discourse particles". De utgör en underkategori inom den mångskiftande och diffust avgränsade ordklassen (grekiska) partiklar. Liksom av andra typer av konnektiva partiklar har grekiskan ett stort urval av adversativa partiklar. De vanligaste är *δέ* och *ἀλλά*, och mellan dem finns ungefär samma semantiska åtskillnad som mellan *men/aber* och *utan/sondern*. Med utgångspunkt från semantiken klassificerar Denniston *δέ* som *balancing* och *ἀλλά* som *eliminative*.³ En

-
1. "Grammatiker ... de jämmerliga partiklarnas jägare" (Filippos från Thessalonike, *Anthologia Palatina* 11.321).
 2. Denniston 1954, xxxvii–l.
 3. Denniston 1954, xlix. Jfr Blomqvist & Jastrup 1991, § 300:3.

balanserande adversativ partikel samordnar två led som samtidigt kan gälla som sanna men mellan vilka en viss motsats anses föreligga:

[1] οὐ καλός ἐστιν, σοφὸς δέ / han är inte vacker men klok

En eliminerande adversativ partikel samordnar däremot led som är semantiskt oförenliga:

[2] οὐ καλός ἐστιν ἀλλὰ αἰσχρὸς / han är inte vacker utan ful

Att adversativa partiklar kunde ha dessa två semantiska funktioner var känt redan för den holländske partikelforskaren Henrik Hoogeveen; i hans *Doctrina particularum*, ursprungligen publicerad 1769, heter det:⁴

Αλλα autem, sed significat (G. aber, sondern) atque adeo 1. diversitatem notat, 2. oppositionem.

Diversitatem in hoc: Ἀνέγνωσ, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσ· εἰ γὰρ ἔγνωσ, οὐκ ἂν κατέγνωσ. Legisti sed non intellexisti (G. du hast gelesen, aber nicht verstanden) nam si intellexisses, non damnavisses.

Oppositionem notat, s. adversative ponitur, v. c. Plat. Phaedr. Οὐχ ὑπ' ἀνάγκης, ἀλλ' ἔκοντες non necessitate coacti, sed sponte (G. nicht aus Not sondern freiwillig).

Hoogeveen räknar också med en tredje, "korrigerande" funktion hos ἀλλά:⁵

-
4. Hoogeveen & Schütz 1782, 1–2. Originalupplagan av Hoogeveens arbete (Leiden 1769) har inte varit tillgänglig för mig. Schütz' omarbetning i det här aktuella partiet innebar huvudsakligen att han tillade tyska översättningar av de grekiska exemplen. Hoogeveen räknar med att ἀλλά kan fungera både balanserande ("*diversitatem notat*") och eliminerande ("*oppositionem*"), medan Denniston och senare forskare menar att ἀλλά och δέ har olika betydelser. Vid textinterpretation är det rekommendabelt att primärt räkna med att ἀλλά alltid är eliminerande, även om denna funktion inte är omedelbart uppenbar; även Denniston (1954, 5–7) tolkar i vissa fall ἀλλά som balanserande.
 5. Hoogeveen & Schütz 1782, 5. En inspektion av det anförda Platonstället, *Faidros* 268e, visar att det är feltolkat av Hoogeveen. Satsen ἀλλ' ... *πράοτερον* står i verkligheten i motsats till ett οὐκ ἀγρίως i föregående sats, vilken Hoogeveen inte citerar, och ἀλλ' är ett normalt, eliminerande ἀλλά. Se Blomqvist 1981, 70, n. 38.

Habet etiam usum ἐπανορθωτικόν, cum quis se ipsum corrigit, et generale praecedens reducit ad speciale ut Plat. Phaedr. Μελαγχολᾶς, ἀλλ' ἅτε μουσικὸς ὢν, πρότερον. *Insanis, sed, utpote musicus, mitius. Du rasest, nur als, oder jedoch als — sanfter.*

Denna kategori saknas hos Denniston, men den återinfördes i diskussionen 1969, då under beteckningen *modifying*.⁶ En modifierande adversativ partikel anknyter ett led som innehåller bara en partiell motsats till det föregående. Det anknutna ledet modifierar eller begränsar giltigheten av en föregående utsaga:

[3] καλός ἐστιν, οὐ μὴν τὰ ὄμματά γε / han är vacker, men inte hans ögon

[4] καλοί εἰσιν, πλὴν οὐ πάντες ὁμοίως / de är vackra, men alla [är] inte lika [vackra]

[5] καλοί εἰσιν πάντες, πλὴν οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἥττον / de är alla vackra, men somliga mer och andra mindre

Som modifierande partiklar fungerar i klassisk grekiska bl.a. μέντοι och καίτοι samt μήν i kombinationen οὐ μήν. I hellenistisk grekiska blir πλὴν den typiska modifierande partikeln, och den behåller sin position genom hela antiken.⁷ I modern grekiska har kombinationen πλὴν ὁμως en jämförbar funktion.⁸

De moderna språk som nämnts här har inte någon samordnande konjunktion för att speciellt uttrycka samma modifierande adversativitet som πλὴν. I svenska kan *men* användas i dessa sammanhang:

[6] Jag talar också grekiska men inte så bra som Menelaos.

6. Blomqvist 1969, 21. Jfr Blomqvist 1981, 66, samt Blomqvist & Jastrup 1991, § 300:3c.

7. Om πλὴν som partikel se bl.a. Thrall 1962, 20–24, Blomqvist 1969, 75–100, Frid 1986/87, Blomqvist 2012.

8. Babiniotis 1998, s.v. πλὴν.

Då sker ingen tydlig markering av att det rör sig om *modifierande* adversativitet, men för att markera en sådan har svenskan (och andra språk) tillgång till alternativa uttrycksmöjligheter, t.ex. koncessiva bisatser.⁹ En annan uttrycksmöjlighet är att inleda det modifierande satsledet med adverbet *bara* eller dess synonymer:¹⁰

[7] Jag talar också grekiska, bara inte så bra som Xenodoche.

Motsvarande exempel på användning av synonymer till *bara* i andra språk hittar man i standardlexika, t.ex. *The flowers are lovely; only, they have no scent* resp. *Parlez librement; seulement respectez les convenances*, och man kan notera att när Schütz återger Hoogeveens påstådda belägg för "korrigerande" *ἀλλά* på tyska, har han *nur* som en alternativ översättning av partikeln. Även moderngrekiska lexika noterar denna användning av *μόνο* (*που*) och klassificerar då explicit ordet som en *σύνδεσμος* 'konjunktion' med *αλλά* och *όμως* som synonymer; de ger exempel på användningen som dessa:¹¹

[8] *θα το αγοράζα, μόνο είναι ακριβό* / jag skulle ha köpt det, men det är för dyrt

[9] *είναι έξυπνος μαθητής, μόνο δεν μελετάει* / han är en intelligent elev, men han läser inte på

Eftersom *bara* och dess synonymer i andra språk förefaller vara vanligt förekommande i denna funktion, har vi anledning att ställa frågan om motsvarande antika grekiska ord, *μόνον*, kunde användas på samma sätt. Det moderngrekiska *μόνο* kan uppenbarligen användas som en adversativ konjunktion. Från början var *μόνον* något annat, och en utveckling har skett som lett till att *μόνο* blivit en konjunktion. Det är motiverat att

9. Om bl.a. koncessiva satser med denna funktion i äldre tyska se Åsdahl Holmberg 1967.

10. Wijk-Andersson tar märkligt nog inte upp denna användning av *bara* i sin genomgång av ordets och dess synonymers användning som konjunktion i modern svenska. Motsvarande exempel med *allena* och *allenast* at ur äldre svenska som hon nämner förklaras på annat sätt (Wijk-Andersson 1991, 173–181 resp. 46–47). SAOB tar heller inte upp denna användning.

11. Babiniotis 1998, s.v. *μόνο* 3.

försöka utröna när denna utveckling startade och om den kan beläggas i de antika texterna. Det följande är ett försök till en sådan utredning.

Grekiska lexika och andra handböcker i antik grekiska noterar mig veterligt inte att *μόνον* kan uppträda som en adversativ partikel. Översättningar visar dock att översättare har varit medvetna om denna funktion hos ordet. Några exempel ur svenska och danska bibelöversättningar från det senaste seklet visar detta:¹²

[10] *Första Korinthierbrevet* 7.39

Γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν κυρίῳ.

Bibeln 1917: ... när hennes man är avsmnad, står det henne fritt att gifta sig med vem hon vill, *blott* det sker i Herren.

Bibel 2000: En kvinna är bunden så länge hennes man lever. Men om mannen dör är hon fri att gifta sig med vem hon vill, *bara* det är med en kristen.

Bibelen 1933:¹³ ... men dersom Manden sover hen, er hun fri til at gifte sig, med hvem hun vil, *kun at* det sker i Herren.

Bibelen 1998: ... men dør manden, er hun fri til at gifte sig, med hvem hun vil, *blot* det sker i Herren.

[11] *Galaterbrevet* 2.10

Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρναβᾶ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν· μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

Bibeln 1917: *Allenast* skulle vi tänka på de fattiga.

Bibel 2000: ... Jakob, Kefas och Johannes, dessa som ansågs vara pelarna – räckte de mig och Barnabas handen som tecken på vår samhörighet. Vi skulle gå ut till hedningarna och de till de omskurna. *Dock* skulle vi tänka på deras fattiga, och det har jag verkligen lagt mig vinn om.

12. Till dessa textställen citeras fullständiga översättningar enbart ur *Bibel 2000*, ur de övriga bara översättningar av de med *μόνον* inledda satsleden. Kursiveringarna är artikelförfattarens.

13. Översättningen av Nya testamentet i denna bibelutgåva är "autoriseret ved kgl. Resolution af 25. Juni 1907".

Bibelen 1933: ... kun at vi skulde komme de fattige i Hu.

Bibelen 1998: Kun skulle vi huske på deres fattige.

[12] *Galaterbrevet 5.13*

Ἔμεῖς γὰρ ἐπ’ ἐλευθερία ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις.

Bibeln 1917: ... bruken dock icke friheten så, att köttet får något tillfälle.

Bibel 2000: Ni är ju kallade till frihet, bröder. Låt bara inte den friheten ge köttet något tillfälle, utan tjäna varandra i kärlek.

Bibelen 1933: ... kun at I ikke bruge Friheden til en Anledning for Kødet.

Bibelen 1998: Brug blot ikke friheden som et påskud for kødet.

[13] *Tobit 5:8*

καὶ εἶπεν αὐτῷ Μείνόν με, νεανίσκε, μέχρι ὅτου εἰσελθὼν ὑποδείξω τῷ πατρὶ μου· ... καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἴδοὺ ἐγὼ προσκαρτερῶ, μόνον μὴ χρονίσῃς.¹⁴

Bibel 2000: Då sade Tobias: "Vänta på mig medan jag går in och berättar för min far ..." — "Jag stannar här", svarade Rafael, "dröj bara inte för länge."

Bibelen 1998: Jeg skal nok vente, men det må ikke vare for længe

Översättarna har som synes i en majoritet av fallen återgett *μόνον* med *bara* eller en synonym till detta ord. I några fall används istället den adversativa konjunktionen *men* eller det motsatsindikerande adverbet *dock*. Det bör också noteras att det danska *kun (at)*, när det inleder en fullständig sats, anses kunna vara synonymt med *men* och då ha en funktion som beskrivs som "begränsande et foregaaende udsagn",¹⁵ dvs. samma semantiska funktion som en modifierande adversativ partikel. Det är uppenbart att översättarna har uppfattat *μόνον*-ledet som en inskränkning, precisering eller modifiering av en föregående utsaga, och detta gäller oberoende av på vilket sätt de väljer att återge *μόνον* i respektive målspråk.

14. De äldre danska och svenska apokryföversättningarna följer den s.k. korta texten i *Tobit*; där saknas den aktuella satsen.

15. ODS, s.v. *kun* 3, 11.3.

När man letar igenom de antika texterna, finner man ett betydande antal ställen där *μόνον* uppträder i satssammanhang jämförbara med de fyra som citerats här och där man kan misstänka att ordet har en funktion som påminner om en adversativ partikels. Vid en genomgång av ett urval texter fram till ca 400 e.Kr., som jag gjort med hjälp av *TLG*, har jag funnit ungefär 400 ställen där jag menar att *μόνον* har denna funktion. Endast en liten del av dem kan presenteras här; översättningarna är mina egna:

[14] Platon, *Charmides* 155b Πρὸς οὖν ἐμὲ ὁ Κριτίας, Ἐναγχὸς τοι ἔφη βαρύνεσθαι τὴν κεφαλὴν ἔωθεν ἀνιστάμενος· ἀλλὰ τί σε κωλύει προσποιήσασθαι πρὸς αὐτὸν ἐπίστασθαι τὴν κεφαλῆς φάρμακον; — Οὐδέν, ἦν δ' ἐγώ· μόνον ἐλθέτω. — Ἄλλ' ἤξει, ἔφη. / Kritias sade då till mig: "Han [Charmides] sade nyss att han känner sig tung i huvudet när han stiger upp om morgnarna. Är det något som hindrar att du låtsas känna till en medicin som är bra för huvudet?" — "Ingenting alls," sade jag, "men han måste komma hit." — "Visst, han kommer," svarade Kritias.

[15] Epikuros, *Brevet till Pythokles* 104 καὶ κατ' ἄλλους δὲ τρόπους πλείονας ἐνδέχεται κεραυνὸς ἀποτελεῖσθαι· μόνον ὁ μῦθος ἀπέστω· ἀπέσται δέ, εἴαν τις καλῶς τοῖς φαινομένοις ἀκολουθῶν περὶ τῶν ἀφανῶν σημειῶται. / Det är möjligt att åska kan uppkomma på andra sätt också. Men myten måste hållas utanför. Den hålls utanför om man noggrannt följer det som kan observeras för att dra slutsatser om det som inte kan ses.

[16] Polybios 38.7.6 ὁ δ' Ἄσδρούβας "Εγώ" φησὶ "πρεσβευτὴν σε παρακαλῶ γενέσθαι πρὸς τὸν στρατηγὸν καὶ πᾶν ἀναδέχασθαι διότι ποιήσομεν τὸ προσταττόμενον· μόνον ἀπόσχεσθε τῆς ταλαιπώρου πόλεως ταύτης." / Hasdrubal svarade: "Jag ber dig att bege dig till [den romerske] befälhavaren som mitt ombud och att acceptera vad som helst, eftersom vi kommer att göra vad som åläggs oss. Men håll er från denna olyckliga stad!"

[17] Plutarchos, *Cato minor* 4.4 πρὸς τινα τῶν ἐταίρων εἰπόντα “μέμφονται σου Κάτων οἱ ἄνθρωποι τὴν σιωπὴν”, “μόνον” ἔφη “μὴ τὸν βίον. ἄρξομαι δὲ λέγειν, ὅταν μὴ μέλλω λέγειν ἄξια σιωπῆς.” / En av hans vänner sade till honom: “Cato, folk anmärker på ditt tiggande.” — “Men inte på mitt levnadssätt,” svarade han. “Tala börjar jag med, när jag inte kommer att säga något som det är bäst att tåga om.”

[18] Epiktetos 1.29.29 εἰ μηκέτι χρεῖαν ἔχητέ μου ἐν τῇ φυλακῇ, ἐξέρχομαι· ἂν πάλιν σχῆτε, εἰσελεύσομαι. μέχρι τίνος; μέχρῃς ἂν οὐ λόγος αἰρῆ συνεῖναί με τῷ σωματίῳ· ὅταν δὲ μὴ αἰρῆ, λάβετε αὐτὸ καὶ ὑγιαίνετε. μόνον μὴ ἀλογίστως, μόνον μὴ μαλακῶς, μὴ ἐκ τῆς τυχοῦσης προφάσεως. πάλιν γὰρ ὁ θεὸς οὐ βούλεται. / Om ni inte längre har bruk för mig i fängelset, går jag därifrån; behöver ni mig igen, kommer jag dit. Hur länge då? Så länge förnuftet överbevisar mig om att jag skall hänga ihop med kroppen. När det inte längre sker, ta den då – och ajöss med er – *men* inte av godtycke, inte av undfallenhet, inte under vad förevändning som helst, för det är återigen mot Guds vilja.

[19] Marcus Aurelius, *Självbetraktelser* 10.27 Συνεχῶς ἐπινοεῖν πῶς πάντα τοιαῦτα, ὅποια νῦν γίνεται, καὶ πρόσθεν ἐγένετο, καὶ ἐπινοεῖν γενησόμενα· καὶ ὅλα δράματα καὶ σκηναὶς ὁμοειδεῖς, ὅσα ἐκ πείρας τῆς σῆς ἢ τῆς πρεσβυτέρας ἱστορίας ἔγνωσ, πρὸ ὀμμάτων τίθεσθαι, οἷον αὐτὴν ὄλην Ἀδριανοῦ καὶ αὐτὴν ὄλην Ἀντωνίνου καὶ αὐτὴν ὄλην Φιλίππου, Ἀλεξάνδρου, Κροίσου· πάντα γὰρ ἐκεῖνα τοιαῦτα ἦν, μόνον δι' ἐτέρων. / Tänk hela tiden på att allt sådant som nu sker, det har skett förr i tiden, och tänk på att det också skall ske i framtiden. Allt är dramer och skådespel som liknar varandra, allt du känner av egen erfarenhet eller av den gamla historien; ha det för ögonen, hela Hadrianus' hov, hela Antoninus' hov, hela Filips, Alexanders, Kroisos'. Allt det var likadant *men* tillkommet genom andra.

[20] Achilles Tatios, *Leukippe och Kleitofon* 5.20.4 (Kleitofon ska snabbt skriva ihop ett brev till sin älskade, och det är bråttom) “ἀλλὰ τί γράφω, λέγε· σφόδρα γάρ με ἐξέπληξε τὸ συμβάν, ὥστε ἀπόρως ἔχω.” “Οὐκ εἰμί σου σοφώτερος,” ὁ Σάτυρος εἶπεν· “ἀλλὰ καὶ αὐτός σοι ὁ Ἔρως ὑπαγορεύσει. μόνον διὰ ταχέων.” ἄρχομαι δὴ γράφειν. / “Men vad skall jag skriva, hör du? Det som hände skrämde vettet ur mig, och jag är alldeles från mig.” — “Jag är inte bättre på det än du,” svarade Satyros, “men Eros själv kommer att inspirera dig. Men låt det gå fort.” Och jag började skriva.

[21] Claudius Ptolemaios, *Syntaxis mathematica* 1.1.24.7–13 ed. Heiberg (alternativ till den geocentriska världsbilden diskuteras) ... εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν ἀκίνητον ὑποστήσαιντο λόγου χάριν, τὴν δὲ γῆν περὶ τὸν αὐτὸν ἄξονα στρεφομένην ἀπὸ δυσμῶν ἐπ’ ἀνατολὰς ἐκάστης ἡμέρας μίαν ἔγγιστα περιστροφὴν, ἣ καὶ ἀμφότερα κινοῖεν ὅσονδῆποτε, μόνον περὶ τε τὸν αὐτὸν ἄξονα, ὡς ἔφαμεν, καὶ συμμέτρως τῇ πρὸς ἄλληλα περικαταλήψει. / ... om de till exempel förutsätter att himlen är orörlig, medan jorden roterar kring samma axel [som himlen] från väster till öster ungefär ett varv per dag, eller också låter båda röra sig i vilken hastighet som helst, *men*, som jag sade, kring samma axel och med beaktande av deras distanserande av varandra.

[22] *Josephus och Aseneth* 24.10 καγὼ ἀνταποδώσω αὐτοῖς καθὰ ἐπονηρεύσαντο κατ’ ἐμοῦ, μόνον ἀποθανεῖται ὁ πατήρ μου. / Jag ska ge dem betalt för vad ont de gjort mot mig, *men* min far ska dö [först].

[23] Proklos, *Kommentar till Platons Timaios* 2.303.2–24 ed. Diehl λάβοις δ’ ἂν καὶ ταῦτα κατὰ τὸ ἀνὰ λόγον θεωρῶν, τὸ μὲν πρὸς τι κατὰ τὸ πατρικόν, εἰ βούλει, καὶ κατὰ τὸ μητρικόν, τό τε ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἴσον καὶ ἄνισον. μόνον μὴ ἀνουσίους ὑπολάβης τὰς σχέσεις, ἀλλ’ ὡς προσήκει τοῖς νοητοῖς οὐσίαις. / Du kan också få

grepp om detta genom att undersöka det analogistiskt, relation, om du så vill, som faders- och modersrelationen, även likhet och olikhet, likformighet och olikformighet. *Men* anta inte att förhållandena inte är essenser utan att de är essenser som hör ihop med det intelligibla.

I översättningarna ovan har jag använt formuleringar som lyfter fram textsammanhanget snarare än de enskilda ordens betydelser. Några av översättningarna är förmodligen kontroversiella. I *Charmides*-passagen ([14]) kan frasen *μόνον ἐλθέτω* tolkas som att det Sokrates vill säga är att han är villig att hjälpa Charmides och att det bara behövs *en enda* sak för att han ska kunna göra detta, nämligen att Charmides kommer tillstädes. *μόνον* blir då snarast en nominalform med funktion av satsapposition, att jämföra med *τὸ μέγιστον* och liknande i fraser som *τὸ δὲ μέγιστον πόλεμον αὐτ' εἰρήνης ἔχοντες* 'men det värsta (var att) de hade krig istället för fred'.¹⁶ När *μόνον* översätts med *bara* och motsvarande, kan man misstänka att det är detta sätt att förstå sammanhanget som impliceras.

Om man istället tolkar *μόνον* som en adversativ partikel och översätter "men han måste komma hit", blir innebörden att Sokrates visserligen förklarar sig villig att hjälpa, *men* [han är inte beredd att själv gå fram till Charmides, utan] Charmides måste komma till honom. I sammanhanget fungerar denna tolkning minst lika bra som den traditionella.

Charmides-passagen har också ett drag gemensamt med ett betydande antal ställen där jag tycker mig se ett adversativt *μόνον*: verbet står i imperativ. Exempelen blir vanliga i senare texter, men redan i tragedins och komedins dialoger och andra klassiska texter förekommer det upprepade gånger, och situationen liknar den i Platondialogen: någon säger att någonting är möjligt eller går med på att göra något men att ett visst villkor måste uppfyllas för att det ska bli verklighet;¹⁷ därmed inskränks eller preciseras

16. Thukydides 2.65.2. Jfr Kühner & Gerth 1904, 2.284–286.

17. Aischylos, *De skyddssökande* 1012, Sofokles, *Oidipus på Kolonos* 1206, Euripides, *Hippolytos* 522, *De skyddssökande* 1229, *Kyklopen* 568 (*μόνον* som andra ord i satsen), Alexis frg. 172.16, Menandros, *Dis exapaton* 61 (*μόνον* som andra ord), frg. 614.8, Xenofon, *Anabasis* 5.7.10, *Kyropedien* 4.2.7, 7.3.12, 8.3.47, *Memorabilia* 3.11.18, *Symposion* 5.2, 5.8.

den föregående utsagans giltighet. I *μόνον*-satser med liknande innehåll förekommer ofta också önskeoptativer och andra uttryck för vilja eller nödvändighet.

Bland de ovan citerade textställena finns några där sammanhanget är sådant att en adversativ tolkning av *μόνον* förefaller vara den enda möjliga. I [15] uttrycks klart en kontrast mellan de rationella förklaringarna av ett naturfenomen och de mytologiska, i [17] är poängen kontrasten mellan Catos klandrade tystlåtenhet och hans berömvärda allmänna livsföring. Även i [18] är det svårt att tolka *μόνον*-satserna som någonting annat än en inskränkning eller modifiering av Epiktetos' förklaring av sin beredvillighet att ge upp sitt liv när som helst. Den modifiering av den föregående utsagan som åstadkoms genom *μόνον*-satsen innebär att talaren framhäver eller föreger att det bara finns en enda omständighet som inskränker utsagans giltighet; av den anledningen passar ett ord med den ursprungliga betydelsen 'bara' som inledning till den modifierande satsen. Semantiskt är *μόνον* i dessa fall inte uteslutande en adversativ partikel, utan dess funktion som ett adverb med betydelsen 'bara' spelar också en roll i sammanhanget.

I texterna kan man alltså, om man gör sig mödan, identifiera ett betydande antal ställen där *μόνον* semantiskt fungerar som en adversativ partikel. Under klassisk tid är bruket inte vanligt i de bevarade texterna. De exempel som kan beläggas finns mest i dialogtexter och tillåter ibland alternativa tolkningar. Under hellenistisk tid ökar frekvensen, och den adversativa funktionen blir tydligare. Den stora andelen av exempel som jag funnit kommer från romersk kejsartid.

Mestadels kan funktionen av det adversativa *μόνον* mera precist beskrivas som modifierande. Som andra adversativa partiklar står *μόνον* någon gång också utan tydlig adversativ funktion vid ett kraftigare insnitt i texten, där talaren går över till ett nytt ämne; det har då enligt Dennistons terminologi progressiv funktion.¹⁸ Ett klart exempel finns i den nytestamentliga apokryfen *Jobs testamente*, på det ställe där talaren övergår från att tala om sin nära förestående död till att förmana sina lärjungar rörande deras framtida liv:

[24] *Testamentum Jobi* 45.1 νῦν, τέκνα μου, ἴδε ἐγὼ τελευτῶ· μόνον μὴ ἐπιλάβεσθε τοῦ Κυρίου, εὐποιήσατε τοῖς πτωχοῖς, μὴ παρίδητε τοὺς ἀδυνάτους ... / Nu, mina

18. Denniston 1954, xlvi–xlix, 21–22 (ἀλλά), 336–340 (μήν), 406–409 (μέντοι). Om progressivt πλήν: Thrall 1962, 21–24, Blomqvist 1969, 88–90.

barn, ska jag gå bort. Glöm inte Herren, gör väl mot de fattiga, försumma inte de svaga ...

μόνον lämnas här lämpligen översatt. I en svensk text markeras övergången till ett nytt ämne mest med typografiska medel, t.ex. genom radskifte eller en blankrad före det nya stycket, inte med en konjunktion eller annat ord i början av det. Att *μόνον* har en sådan progressiv funktion indikeras på ett par ställen i editionerna med stor begynnelsebokstav i ordet när det inleder ett nytt stycke; jfr *Filipperbrevet* 1.27 hos Nestle–Aland och pseudo–Makarios, *Sermones (collectio B)* 19.3.1 i Bertholds utgåva.

Hittills har vi huvudsakligen diskuterat den *semantiska* funktionen hos det adversativa *μόνον* och kommit fram till att ordet verkligen kan ha en adversativ och, närmare bestämt, modifierande funktion. Men för att *μόνον* ska kunna räknas till samma kategori av konnektiva partiklar som t.ex. *ἀλλά*, *δέ* och *πλήν*, måste vi också visa att *μόνον* har samma *syntaktiska* funktion som dessa partiklar, dvs. funktionen att sätta in en sats eller ett satsled i ett textsyntaktiskt sammanhang och markera dess position i den textsyntaktiska hierarkin. Om denna dubbla funktion – semantisk och syntaktisk – hos de grekiska partiklarna handlade redan första meningen i Matthaëus Devarius' partikelmonografi från 1588:¹⁹

Ἀλλὰ, coniunctio, tam inter copulativas, quam inter adversativas numeratur a Grammaticis. Est enim vi quidem et potestate, adversativa : munere vero et functione in structura orationis, copulativa ; quippe quae, sicut complures aliae, orationem connectit.

I det föregående har vi förutsatt att *μόνον*, om det överhuvudtaget har en syntaktisk funktion, är samordnande, inte underordnande. Detta är inte självklart, utan innan vi går vidare i diskussionen om ordets syntaktiska funktion, bör vi visa att *μόνον* inte är en underordnande konjunktion, en subjunktion, som inleder en bisats. Frågan moti-

19. Devarius & Reusmann 1775, 1.

veras speciellt av det faktum att det svenska *bara* (och förmodligen dess synonymer i andra språk) kan fungera som bisatskonjunktion.²⁰

Att skilja mellan bisatser och huvudsatser i antik grekiska är inte helt lätt; skiljelinjerna är inte lika skarpa och tydliga som t.ex. i svenska och danska. I våra språk identifieras bisatser lättast genom det inledande ordet: bisatser inleds med subjunktioner eller relativa pronominalia. Detta kriterium kan vi inte använda här, för själva frågan vi försöker utreda gäller huruvida *μόνον* är underordnande eller samordnande, en subjunktion eller en koordinator.

I flera språk som gör ungefär samma åtskillnad mellan huvudsatser och bisatser som grekiskan har bisatser en annan ordföljd än huvudsatser; i tyska står det finita verbet sist i en bisats, i svenska placeras negationen och vissa adverbial före det finita verbet i bisatser men efteråt i huvudsatser. I modern grekiska står verbet i de flesta bisatser på första platsen efter det bisatsinledande ordet.²¹ För den antika grekiskans bisatser gäller möjligen också speciella ordföljdsregler. Problemet är att man trots engagerad forskning under de senaste 200 åren inte lyckats formulera några i detta sammanhang användbara regler för grekisk ordföljd, i varje fall inte för bisatser; tendenser låter sig upptäckas, men allmängiltiga regler lyser med sin frånvaro.

Verbets modus är heller ingen säker indikator i grekiskan. Flera typer av bisatser har samma verbformer som huvudsatserna. Imperativer och önskeoptativer, som ofta förekommer i *μόνον*-satserna, är visserligen inte vanliga i grekiska bisatser, men de förekommer. En typisk bisatskonstruktion finns dock, *ἄν* plus konjunktiv; den förekommer inte i någon *μόνον*-sats.

Vad som däremot tydligt visar att *μόνον*-satserna inte är underordnade är deras position i texten i förhållande till sin syntaktiska omgivning; satsföljden blir ett säkert kriterium. Bisatser kan stå antingen före eller efter den sats under vilken de är underordnade. I flertalet av de exempel som har citerats ovan har *μόνον*-satsen en tydlig innehållslig relation till föregående sats och kan inte vara primärt anknuten till en följande sats. I de fall då ett *μόνον* (eller "Μόνον") har progressiv funktion och inleder ett nytt avsnitt i framställningen, är den innehållsliga anknytningen till det omedelbart föregående inte lika tydlig, och *μόνον*-satsen skulle då teoretiskt kunna tänkas vara

20. Se Wijk-Andersson 1991, 173–181.

21. Seifert 1984, Holton *et al.* 2004, 439.

nära anknuten till en följande sats och underordnad under den. Syntaxen visar dock överallt att en sådan tolkning är omöjlig; vad som följer på en sats inledd med ett progressivt *μόνον* är alltid ett samordnat textelement, inte ett överordnat. Således har *μόνον*-satserna inte den fria ställning i förhållande till den närmast samhöriga satsen som är utmärkande för bisatser, utan de hör alltid syntaktiskt samman med föregående sats eller satslement och befinner sig på samma textsyntaktiska nivå som detta.

Men även om *μόνον*-satserna inte är underordnade, är det inte säkert att *μόνον* är ett ord som samordnar satser; det kan också tänkas vara ett adverb som det svenska *dock*, vilket kan uttrycka ungefär samma typ av adversativitet som en grekisk modifierande partikel. Mot detta talar det faktum att *μόνον* normalt står ensamt som satsinledare; inget annat ord som skulle kunna vara en konnektiv partikel står annat än undantagsvis tillsammans med det.²² Som en regel skall i grekiskan varje samordnat led, oberoende av dess längd, anknytas till det föregående med en konnektiv partikel. Om *μόνον* inte har konnektiv funktion, innebär detta att *μόνον*-satserna i allmänhet anknyts asyndetiskt till det föregående. Asyndeton kan förekomma bara under speciella omständigheter,²³ även om reglerna inte alltid följs och t.o.m. en och samme författare av stilistiska skäl kan tillåta sig tillfälliga friheter.²⁴ Sådana avvikelser från regeln är dock just tillfälliga och kan inte förklara varför en så överväldigande majoritet av just *μόνον*-satserna skulle uppvisa asyndeton. En mera sannolik förklaring är att *μόνον* i dessa fall fungerar som en konnektiv partikel.

Om denna förklaring är riktig – och det är jag övertygad om – innebär det att den utveckling som har lett till att *μόνο* i nygrekiskan kan klassificeras som en konjunktion startade redan i klassisk tid och hade hunnit ett gott stycke på väg under senantiken. Utvecklingen exemplifierar en process som allmänt kallas för *grammatikalisering* och som brukar beskrivas som förvandlingen av ett betydelseord till ett formord. I detta fall innebär det att en adverbialt använd form av ett adjektiv med betydelsen 'ensam' har blivit en konnektiv partikel. Termen *betydelseord* är dock misslyckad i detta sammanhang; även konnektiva partiklar har betydelser, vilket har varit förutsättningen för resonemangen ovan. Ett s.k. formord utmärks av att det betecknar relationer mellan

22. I några få fall står partikeln *δέ* vid ett satsinledande *μόνον* som verkar vara adversativt.

23. Denniston 1954, xliii–xlvi, Blomqvist & Jastrup 1991, § 300:8.

24. Albrechtson & Blomqvist 2000, 181-182, 192 ("Partikellösa meningar" i tabellen).

element i texten, medan betydelseorden har utomspråklig referens; det är övergången till enbart textintern referens som avses med termen grammatikalisering.

Det visar sig att flera av grekiskans partiklar är ord som har genomgått en grammatikalisering. *ἀλλά* är uppenbarligen en specialiserad form av *ἄλλος*, *καί* har utvecklats ur en dativform (<**κασι* <**κατ-ι*), och *πλήν* är ackusativ singularis av ett för övrigt försvunnet rotsubstantiv.²⁵ Den närmaste parallellen till *μόνον* är *λοιπόν*, vars utveckling från adjektivform med adverbial användning till partikel också kan följas i de antika texterna²⁶ och som i likhet med *μόνο(ν)* lever kvar i nygrekiskan med funktion av konjunktion (*σύνδεσμος*).²⁷ Utvecklingen av *μόνον* till en partikel är således inte någon unik företeelse.

Under denna utflykt till partikeljägarnas jaktmarker förefaller vi alltså ha spårat upp en tidigare inte uppmärksammas grekisk partikel.

25. Se Beekes 2010, s.vv.

26. Om *λοιπόν* som partikel se Cavallin 1941, Thrall 1962, 25–30, Blomqvist 1969, 100–103.

27. Babiniotis 1998, s.v.

Referenser

- Albrechtson & Blomqvist 2000 Sophie Albrechtson & Karin Blomqvist, “Dion Chrysostomos och hans publik. En studie av stilnivåerna i Or. 7”, i: Maarit Kaimio (red.), *Filosofen och publiken. Rapport från Platonsällskapets femtonde symposium i Helsingfors 3–6 juni 1999*, Helsingfors 2000, 176–192.
- Babiniotis 1998 Georgios D. Babiniotis, *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1998.
- Bibel 2000* *Bibeln*. Bibelkommissionens utgåva, Stockholm 2000.
- Bibelen 1933* *Bibelen. Den Hellige Skrifts kanoniske Bøger*, København: Bibelselskabet for Danmark 1933.
- Bibelen 1998* *Bibelen*. Autoriseret af Hendes Majestæt Dronning Margerethe II, København 1998.
- Bibeln 1917* *Bibeln eller Den Heliga Skrift*. Översättningen gillad och stadfäst av Konungen år 1917. Svenska Bibelsällskapets edition, Stockholm 1951 [tryckt i London].
- Blomqvist & Jastrup 1991 Jerker Blomqvist & Poul Ole Jastrup, *Grekisk*Græsk grammatik*, København 1991 [3. udgave 2006].
- Blomqvist 1969 Jerker Blomqvist, *Greek Particles in Hellenistic Prose*, Lund 1969.
- Blomqvist 1981 Jerker Blomqvist, *On Adversative Coordination in Ancient Greek and as a Universal Linguistic Phenomenon*, Uppsala 1981 (Acta Universitatis Upsaliensis. Acta Societatis Linguisticae Upsaliensis. Nova series 3:2).
- Blomqvist 2012 Jerker Blomqvist, “The particle *πλήν* from LXX to NT”, i: Denis Searby, Ewa Balicka Witakowska & Johan Heldt (edd.), ΔΩΡΟΝ ΡΟΔΟΠΟΙΚΙΑΟΝ. *Studies in Honour of Jan-Olof Rosenqvist*, Uppsala 2012 (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia 12), 79–94.
- Cavallin 1941 Anders Cavallin, “(τὸ) λοιπόν. Eine bedeutungsgeschichtliche Untersuchung”, *Eranos* 39, 1941, 121–144.
- Denniston 1954 J.D. Denniston, *The Greek Particles*. Second edition, Oxford 1954 [första utgåvan 1934].

- Devarius & Reusmann 1775 Matthaeus Devarius, *Liber de Graecae linguae particulis*. Emendavit et notas addidit Ioh. Gottfr. Reusmann, Lipsiae et Schleizae 1775 [originalversionen publicerad i Rom 1588; *non vidi*].
- Frid 1986/87 Bo Frid, "A Brief Note on *πλήν* in Roman Times", *Svensk exegetisk årsbok* 51–52, 1986–1987, 65–71.
- Holton *et al.* 2004 David Holton, Peter Mackridge & Irene Philippaki-Warburton, *Greek. An Essential Grammar of the Modern Language*, London 2004.
- Hoogeveen & Schütz 1782 Henricus Hoogeveen, *Doctrina particularum Graecarum*. Recensuit, breviavit et auxit Christian. Godofr. Schütz, Dessaviae & Lipsiae 1782 [originalversionen publicerad i Leiden 1769; *non vidi*].
- Kühner & Gerth 1904 Raphael Kühner & Bernhard Gerth, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Zweiter Teil: Satzlehre*. 3. Auflage, Hannover & Leipzig 1904.
- Nestle–Aland Eberhard Nestle, Kurt Aland *et al.*, *Novum Testamentum Graece*. 26. Auflage, Stuttgart 1979.
- ODS *Ordbog over det danske Sprog*. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1918–1956.
- SAOB *Svenska Akademiens ordbok* [<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>].
- Seifert 1984 Soula Seifert, *Om ordföljden i nysvenska bisatser*, Stockholm 1984 (Dissertationes neohellenicae Universitatis Stockholmiensis 1).
- Thrall 1962 Margaret E. Thrall, *Greek Particles in the New Testament*, Leiden 1962 (New Testament tools and studies 3).
- TLG *Thesaurus Linguae Graecae* [<http://www.tlg.uci.edu/>].
- Wijk-Andersson 1991 Elsie Wijk-Andersson, *Bara i fokus. En semantisk-syntaktisk studie av bara och dess ekvivalenter i nysvenskt skriftspråk*, Uppsala 1991 (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 27).
- Åsdahl Holmberg 1967 Märta Åsdahl Holmberg, *Exzipierend-einschränkende Ausdrucksweisen untersucht besonders auf Grund hochdeutscher Bibelübersetzungen bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts*, Uppsala 1967 (Studia Germanistica Upsaliensia 4).